

TÖTTŐS GÁBOR

Szövétnek egy sötét korszakban

Garay János: *Szent László*

Most a lángész teremtő ihletése
 Ösvényt lobbant sötét homályokon [...]
 Vezér szövétnekül az ész- s világnak.
 (Kisfaludy Károly: *Az élet korai*)

„Mennyi véres veritékem! mennyi örömem és fájdalmam van ebben lerakva!” – sóhajt fel a költő 1849. január 6-án írt levelében, amikor tudatja öccsével: „*Szent László* című nagy költeményemet, mellyet a 9-ik énekig vittem, a te gondjaidba ajánlom”, s az idők kedvező fordulatát nem remélve is bizakodik: „Úgy hiszem, csonkán, befejezetlenül is méltó leszen nemzetem figyelmére.”¹

Hogy micsoda küzdelemben telt a hátralévő három ének megírása, azt felmérhetjük abból, hogy a 19. század második felének legnagyobb terjedelmű (9024 sor), még befejezett elbeszélő költeménye előző öthatodával Garay a számára is mozgalmas 1848-ban elkészült, a maradék egyhatodra viszont betegséggel gyötört, nélkülözéssel nehezített s a vakság rémével kísértő két esztendő kellett. A „történeti költemény” beteljesítésével és megjelentetésével Garaynak komoly és nemes szándéka lehetett, s éppen a nemzet szempontjából legnehezebb időkből. A VII. énekben maga is világosan látja a kézenfekvően önmagára érthető költői szerepet:

Harmatcsepp ül a virágon; a tömeg	Igy gyönyörgünk sokszor a költő dalán,
Csillogásán, ragyogásán kéjeleg;	S hány közölnünk lát keresztül fátyolán?
S hány, ki tudná, hogy midőn rá hullatá	Hogy a szép dalt tán szívéből tépte le,
Azt az ég, mint fájó könyet, úgy sirá?	S daloltában szakadott meg kebele? ²

Ha más nem, legalább a kegyelet, a Haynau rémuralma és a Bach-korszak idején megnyilvánuló erőfeszítés elismerése a kötelességünk azzal az alkotással szemben, amely-

1 *Garay János levelei*, vál., szerk. SIPTER Gézáné, Szekszárd, 1984, 289.

2 GARAY János, *Szent László*, VII. ének, 5. rész, 367–368. – A különböző kiadások miatt célszerűbbnek látom az énekekre is hivatkozni, majd utána a legautentikusabb kiadás (*Garay János összes munkái: Teljes kiadás*, s. a. r., jegyz., életrajz FERENCZY József, Bp., Méhner Vilmos, 1886; a továbbiakban: *GJÖMI*, II, III.) oldalszámait jelezni. Garay pályájának előző szakaszán, különösen első nagy betegsége idején, 1844-es lírájában többször felbukkan az alkotó áldozatának motívuma: a *Magyar költők apotheosisában* a szokványosabb pelikánhasonlatban: „A dalnok ő, – ki keblét meghasítja, / S nektek dalát szívestül kiszakítja”, akárcsak a lírai pályaképet adó *Vahot Imréhez* c. versében, ugyanebben az évben: az öröm és keserv könnye mint a tengerbe hullt vízcsepp, a (könnnyel öntözött) virág, a kagylóban „érező állatka könyűjeként” termett gyöngy s a „száleresztő kis selyembogár”, mely „életét temette el művébe”.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

ben ennél jóval több érték rejlik. Egy történeti vagy irodalmi munkának számos erénye és gyengéje akadhat, de ezeket bízvást felülmúlja az a kínos felfedezés, hogy a művet még azok sem olvasták, akiknek pedig legalább hivatalból kötelességük lett volna. Szemléletes bizonyítéka ennek *A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig* című kézikönyv, amelyben a Garay Jánosról szóló részben Tóth Dezső a következőket írja:

[...] sokat fáradozott egy *időszerűtlen vállalkozásán*: a negyvenes években terjedelmes „balladafüzér”-ben énekelte meg az Árpádház fejedelmeinek és királyainak uralkodását (*Árpádok*)... [...] *Párosímű tizenégyesekben, tizenhét énekben* megírta Szent László *legendáját* (a szabadságharc előtt kezdte el, *1853-ban jelent meg*). E témához vallásosságra vonzotta Garayt: a költemény *hőse a katolikus legendák csodatevő szent királya*. A sok részletező leírás (lovagjáték, temetés, halotti tor, királykoronázás, bölényvadászat stb.) a scotti történeti romantikának a verses epikába való behatolását mutatja.³

Ez a megállapítás több ponton is hibás. Nem tizenégyes, hanem *tizenegyes* sorokban írta meg, nem tizenhét, hanem *tizenkét* énekben, nem legenda, hanem történelmi hiteltre törekvő összegzés, s nem 1853-ban, hanem *1850–1852-ben* jelent meg Egerben („nyomatott az érseki főtanoda betűivel”),⁴ fő érdeme pedig éppen nem a romantika, hanem a lehető legteljesebb *történeti hűség*⁵ és az ebbe mesterien beleszótt, szelíd szándékú politikai célzatosság. Híven kívánja tükrözni a László-kori történeti valóságot, de legalább ennyire saját kora eseményeinek áthallását, aggodalmát és a költő bátor véleményét. E rétegek feltárása, szétválogatása és elemzése rávilágíthat a mű megírásának indokára, a kor feszítő történelmi-társadalmi kérdéseire, s ezáltal a mű esztétikán túli becsére, amellyel azt is mérlegelhetjük: valóban *időszerűtlen vállalkozás-e?*

Garay, akárcsak a vele kortárs költők, küldetésének kívánt megfelelni, amikor egyetlen hatalmas körmondatban pontosan meghatározza célját és feladatát, tetemre híván egyik gonosz szereplőjét.

3 TÓTH Dezső, *Garay János = A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig*, főszerk. SÖTÉR István, szerk. PÁNDI Pál, Bp., Akadémiai, 1965 (A magyar irodalom története, 3), 490; kiemelések tőlem.

4 Petrik Géza címleírása szerint: „Garay János: *Szent László*. Történeti költemény. 2 köt. (n. 8-r. 4 lev., 252 és III l.; 208. XIV és VII l.) Egerben, 1850–52. Ny. az érseki főtanoda bet.” *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, összeáll. PETRIK Géza.

5 A költő saját jegyzeteinek tanúsága szerint rendkívül gondosan járt el, hiszen még Kiss Bálint 1849-ben megjelent (de Petrik Géza retrospektív bibliográfiája által sem számon tartott, hanem csak a könyvtárosként is dolgozó költő tudatában megrögzült) *Magyar régiségek* c. műve 2. kötetét is fölhasználta, s összevetette előzőleg megismert történeti adataival. *GJÖM* III, 509. Másik szép példája Garay gondosságának, hogy többször érdemben hivatkozik PODHRADSKY József *Szent László királynak és viselt dolgainak históriája* (Buda, Gyurián és Bagó, 1836) c. művére, sőt a már elhatalmasodó betegsége idején írt XI. ének 4. részében (473) pontos oldalszámmal hivatkozza a Szent László füve „vész ellen gyógyító tulajdonát” igazoló művet: CSAPÓ József, *Uj füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fűnek és virágnak neve, neme, ábrázatja, természete és ezekhez képest különbféle hasznai, értelmesen megjegyzettek*, Pozsony, Landerer Mihály, 1775, 1792, vö. *GJÖM* III, 515. – Mindez eléggé messze áll a vélelmezett „katolikus legendák”-tól.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

[...]

Állj elő nyolc hosszú század hamviból,
Hozzá a Történet és a Músa szól!

Az szilárdan, megvesztegethetlenül
Rendületlen bírói székében ül;
Ujjai közt író tollat tartja ez,
S mint egy Isten, híven, igazán jegyez;

És midőn az örök igaz lángítúl
Égő keble szent, magasztos hévré gyúl –
S bátor ajkin a merész szózat riad,
Megítélni elevent és holtakat;

A midőn megrója a kor bűneit,
S megdicsőíti nyílt s rejtett erőnyeit,
A midőn a keblet szent zengésével
Nagyra, szépre és igazra híja fel:

Mint egy isten-szóra széjjel hull a köd
Fölöttetek, mult, jelen s jövő fölött;
S szín, valóság, bűn, erény, igaz vagy ál,
Hamisítlan, kendőzetlen színben áll:

Állj elő, *nem zsarnok kény ítélete*,
A költészetnek idéz fel istene,
Ki babérral koszorúz, ha tiszta, nagy,
Villámmal sújt, hogyha bűnnek fia vagy!⁶

Amikor írni kezdhetette – a forradalom hajnalán –, az ország haladó többsége hihetett az angol mintára felépíthető alkotmányos monarchiában. A mű keletkezése idején a nemzet és költője előbb a „jó király” Mária Teréziától idáig ívelő hitében csalatkozik, majd V. Ferdinánd lemondásával és Ferenc József uralkodóvá tételével, a megalázó olmtüzi alkotmánnyal s az erre válaszul kimondott trónfosztással maga a királyság intézménye válik kétségessé. A háttérben eközben – a kortárs szemével nézve – szinte kísértetiesen megismétlődik az Árpád-kor utolsó évtizedeiben dúló belviszály és polgárháború, horvát, majd orosz kérdés, egyéni és nemzeti érdek szembekerülése, s mögötte ínség, fájdalom, amely együtt a VII. ének egyetlen gigantikus körképébe sűrűsödik.

Évről évre süllyedésbe jött a hon,
Melyet Árpád vérrel szerze egykoron,
Mely virágzó s áldott volt határiban,
Nagy, erénydús és dicső, fiaiban.

Mert hol évről évre belharc lángola,
Onnan elszáll a malasztnak anyyala,
Ott fájáról a virág s gyümölcs le hull,
S a kebelben az emberszív elvadul.⁷

Ott a közérdek s feltörekvő hév helyett
Szennyes önzés s tespedés ver gyökeret;
Pólyáiba belefúl a szorgalom,
S rút erőszak az egyetlen hatalom.

Szétszakadnak a legszentebb kötelek,
Melyek *polgárt polgártárshoz* fűztenek,
Testvér testvér ellen ürít áldomást,
Gyermek apján, ez fián tesz árulást.⁸

6 GARAY, *Szent László*, III. ének, 3. rész, 232–233 (kiemelés tőlem). – Az idézetekben – kivéve a neveket – nem tartottuk meg a *cz*-t a *c* helyett, továbbá a kettőzött mássalhangzóknál, pl. *szsz*, *ssz*-t írtunk.

7 Ehhez hasonlóan súlyos kifejezést az egész magyar irodalomban nem találunk eddig, Vörösmarty Mihály *Három rege* c. verse is csak motívumelőzménynek tekinthető: „Benn undok állatok / Tenyésznek számlálhatlanúl, / Mint a rosz szenvedély, / Midőn az emberszív elaljasúl.” Az e költemény új kiadása elé írt *Előszó* már a *Szent László* megjelenése után keletkezett. (A főszöveg idézetében a kiemelés tőlem.)

8 GARAY, *Szent László*, VII. ének, 6. rész, 370–371.

Ezek az expresszív képsorok – a megírás idejét tekintve – mintegy előhírnökei a Garay-példakép Vörösmarty *Előszó* című költeményének: a *Szent László*ban ez merészebb, kevésbé allegorikus, de mindketten a társadalom polgári kereteinek széthullását-szétverését fájlalják. Szinte szövegszerű párhuzamba állíthatók utolsó képei Tompa Mihály *A gólyához* című, 1850-ben alkotott (s Garay e képének keletkezésekor még meg sem született) verse záró szakaszának sorával: „Testvér testvért, apát fiu elad...”. Ugyanakkor költőnkél a „*polgár és polgártárs*” anakronisztikus emlegetése Szent László idején finoman, de határozottan arra is utal, hogy túl a történeti hűségen s az ebben rejlő párhuzam lehetőségén, jelenkora számára is lesz mondanivalója alkotásának.

Ennek közvetlen folytatása László gondolatainak és feladatainak sora:

De megérti küldetését a király,	Nemzetétől sem azért vőn koronát,
Hívatása ⁹ kebelében írva áll;	Hogy körülterdelje a nép trónusát,
Istenétől nem azért nyert ihletet,	Sem azért, hogy féktelen farkasfiak
Hogy elveszni engedje e nemzetet!	Rajta, mint közpředán dúlakodjanak. ¹⁰

Így értelmezhető a költemény bevezetőjében megelölegezett tisztelet:

S hosszú nyolcszáz év után is a magyar,
Ha nagy és jó és dicső királyt akar:
Nem kíván más fejedelmet trónusán,
Csak minő volt László király hajanán...¹¹

A vértelenül megvívott győzelméből szabadságharcba kényszerülő, majd Haynau hóhérságába és Bach neoabszolutizmusába bukó hazában így válik korszerű és meglepően forradalmi kívánsággá a bölcs, vitéz, s – a magát magyar királynak is címeztető¹² Ferenc Józseffel szemben – törvényesen megválasztott és megkoronázott uralkodó.

Garay Szent László-ideálja azonban jószerevével független ettől, ráadásul alapos történeti olvasmányokon nyugszik, az ott említett eseményeket híven adja elő, romantikus túlzásai csupán a szentté avatási legendákat és a népmonda elemeit követik. Ebből

9 Lehetséges, hogy az 1886-os kiadás ez esetben kissé felületes: az 1865-ös ún. gyémánt kiadásban „Hívatása” szerepel, mely aligha a szedő önkényéből lett hosszú í-s forma, sokkal inkább Garay eredetijére hagyatkozhat, amely egyszerre vehette figyelembe a verselés és jelentés szempontjait. Valószínű, hogy a ma vélt ’foglalkozás’ jelentés helyett sokkal inkább a ’vocatio divina’ megjelölésről van szó, mely a közel egykorú szótár (CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, Pest, 1862) szerint: az „isteni akarat jelen[t]kezése, mely az embert mintegy felhívja, hogy a lélek jó sugallatát kövesse, s az ajánlkozó égi malasztot hasznára fordítsa”: a szövegösszefüggésből ez világosan kiderül.

10 GARAY, *Szent László*, VII. ének, 6. rész, 371.

11 *Uo.*, *Bevezetés*, 138.

12 A Tolna vármegyétől 1848. dec. 18-án kapott hódoló nyilatkozatban Ferenc József trónjogát ugyan elismerték, de „csak” „Felséged, megkoronázandó Apostoli Királyunk” megszólítással illették. Nugent tábornok már ezért visszadobta, s fegyverei erejében joggal bízva leváltotta a vezetést, császári biztost nevezett ki, s új hódolat elkészítésére utasította Tolnát. TÖRTŐS Gábor, *Hódolat Ferenc Józsefnek 1849-ben* = T. G., *Emlékezetre méltó Tolna megyei évfordulók 2009-ben*, Szekszárd, RangaPress, 2009, 54–55.

adódik, hogy hősenek testi és lelki tulajdonságai összhangot mutatnak, de mindehhez meghitt emberi vonások is társulnak:

Mint az erdő fái közt a cédrus áll,	A csatában mint oroszlán oly erős,
Termetesb és szebb vala több társinál;	Rettenetes, győzedelmes volt a hős;
És ha ott állt seregének közöttte,	Béke napján, a <i>tanácsban</i> , ¹³ trónuson
Meghaladta vállal őket termete.	Bölcseséggel s ésszel győzött a bajon.

Mi csodája, hogy ha híre nagy leve,
S tíz országban szertehangzék hős neve?
Ifja, véne tisztelettel ment felé,
Asszony és lány szép szemét rajt feledé?¹⁴

Gyengéd szeretettel övezi fel Lászlót; midőn lengyel földről hazajön, rajongva ismeri meg a tájat, a hagyományt, a népet, miközben ambícióját az uralkodás felé irányítja. Szinte a reformkor egészséges öntudata csendül szavaiban:

„Igy képzeltem – mond az ifju – véretem,
Ilyen a földön csak a magyar lehet.
Mily magas kéj gyulaszthatja a szívet
Fejedelem lenni ily nagy nép felett!”¹⁵

E szellemben szólal meg még a király legendás Szög lova is, nyereg alá törése után:

„Nagyra hitt meg e hazában istened, [...]
A hogy engem hős karod megfékezett,
Úgy fogod megfékezni e nemzetet,
Tiéidnek léssz kegyes, dicső ura,
Ellenidnek győzedelmes ostora!”¹⁶

Ez utóbbit azonban Garay meglehetősen visszafogja, néha valóságos pacifistává szelídíti az ifjút. Nagyon is a saját koráról beszélteti a költő Lászlót, amikor Vatához, a pogánylázadóhoz fordul: „Bátya, bátya, mit míveltél gondtalan! / Terveidben *polgárharc vérmagva* van!” Érdemes felfigyelnünk az igen hatásos, itt kiemelt *hapax legomenonra*, majd némi történelmi bölcseséggel szól: „Mint hatalmas ár a kornak szelleme, / Elsodorja, a ki fölkel ellene [...]”¹⁷

13 Nincs rá történelmi adatunk, hogy Szent László így hozott volna törvényt, ezért ezt a kitétel is Garay alkotmányos uralkodóba vetett hitének és kívánságának kell tulajdonítanunk. (A kiemelés tőlem: T. G.)

14 GARAY, *Szent László, Bevezetés*, 137.

15 *Uo.*, II. ének, 1. rész, 169.

16 *Uo.*, 4. rész, 188.

17 *Uo.*, 5. rész, 197. Mindenképpen motívumelőzménynek tekinthető Bajza József akkoriban közismert versének két versszaka: „E porba omlott szép haza / Fel fog születni még, / Van bíró a felhők felett, / Áll

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

Garay idején már az 1846-os galíciai felkeléstől – ami Vörösmartyval a magyar irodalom legpezzszimistábbnak mondott *Az emberek* című költeményét íratja¹⁸ – ott lebeg a polgárháború rémképe, mely 1848 nyarától, a szerbek föllépésétől kézzelfogható valósággá válik, Jelačić és a horvát határőrök szeptember 11-ei betörésével kiteljesedik, Windischgrätzcel, az oroszokkal és Haynauval pedig embertelen méreteket ölt. A mű elején ez még – kezdeti formájában – csak szánakozást ébreszt:

Mind a két fél legszentebbért ví, hitért,
S büszkeséggel s hévvel ontnak érte vért;
Szép, dicső harc! csak ne volna egy szív-ér,
Melyből elfoly ennyi hősi, honfi vér!¹⁹

Még a következő ének elején is (az idő) „egy kezével sújt, sebez, / Más kezével a sebgyógyítója lesz.”²⁰ De ahogy a költő külső valósága, alkotó környezete átcsap az önvédelem elszántságába, úgy válik erőteljesebbé a vélemény (melyet éppen a „német ármány” által támogatott Salamonra mondanak):

Ily tettekre csak vassal felelhetünk,
Ez a föld nem a tiéd; mi örökünk!
Mi apáink együtt szerzék e hazát;
Ha király vagy, megtiszteld a köz javát!²¹

(A *Bevezetés*ben László megválasztását is egyenesen ez utóbbi megvalósulásának tartja: „Mint emelte trónra őt a hon szava / Gejza után, úgy hozván a köz java [...]”)²²

Az ötödik énekben már a természet is a polgárháborút sejteti a Duna képével:

Visegrádig keletnek tart a folyam,
Itt egyszerre megfordúl s délnek rohan,
De magával meghasonlik csakhamar,
S kétfelé vál, mint nem egyszer a magyar.²³

A költő nem rejti véka alá kemény állásfoglalását:

---

a villámos ég. // Az ész mindenható tüze / Támad föl ellene, / S a zsoldos szablyák ezrein / Győz a kor szelleme.” (*Apotheosis*, 1834.)

18 Garay Vörösmarty versének egyik legkeserűbb kijelentésére („Az emberfaj sárkányfog-vetemény”) s annak valódi tartalmára szellemesen utal, amikor Vida gróf (Vid ispán) címerét említi: „Legelőbb is, melyet címerén visel, / A vizsálynak sárkány-fogát hinti el [...]”. GARAY, *Szent László*, III. ének, 3. rész, 233 (kiemelés az eredetiben).

19 *Uo.*, II. ének, 8. rész, 214.

20 *Uo.*, III. ének, 1. rész, 220.

21 *Uo.*, 3. rész, 237 (kiemelés tőlem).

22 *Uo.*, *Bevezetés*, 139 (kiemelés tőlem).

23 *Uo.*, V. ének, 4. rész, 304.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

Jobb, ha élsz a hon javára, és ha kell,
Szebb halállal halj s dicsőbb vég érjen el,
Mint gaz és rút cselszövőnek ellene,
Kit verjen meg igaz ügyünk istene!²⁴

A VI. énekben az ármányos gróf Vida (Vid ispán) és László párbeszédéből az is nyilvánvaló, minek tartja tettét:

„Itt van a perc, melyben kardom meggyaláz,
Vagy te engem: úgy sújts, hogy földig alázz!”
„Sírodig – kiált a herceg – sírodig!
Honnan gögöd többé nem ágaskodik!
Hol porodban végre megtaláld a bért,
Bűnödért – a haza árulásaért!”²⁵

Ez a költőnk és kora szemében legsúlyosabb ítélet azonban – mely a köztudatba éppen Garay később említendő műve révén került be, s maradt meg emberöltőig²⁶ – csak a legfőbb vétkest illeti, de László szerint, aki saját „néhány nyers legény”-ének megtiltja a halott gyalázását, még neki is kijár a végső tisztelet:

Harcban a hős kérlelhetetlen legyen,
De halottal nem kell bánni nemtelen!
S bárha gyűlölt, bár ellenségem vala
Itt ez ember, de harcban mint hős hala,
Meggyalázni hősnek a hőst nem szabad.
Hadd nyugodjék békén immár föld alatt!²⁷

Hosszan idézhetnénk, ahogy a táj és az ország megszenvedi a polgárháborút, és sóhaj-tása megnyugvásban reménykedik:

Ámde évre év múlt, míg az árva föld,	Míg a pór, ki véres verejtékivel,
Melyen a harc áldást és reményt kiölt,	Hogy művelje, durva kérgit szántja fel,
Mint sebéből felüdülő nagy beteg,	Újra békén ehetendi kenyerét,
Elfecsérlett erejét kaphatja meg;	Felvidulni láthatandja mezejét.

24 Uo., 309.

25 Uo., VI. ének, 2. rész, 323.

26 Két példa erre Garay motívumalkotásától közel negyven évre: Jókai *A lőcsei fehér asszony* IX., *Vagy a haját, vagy a fejet!* c. fejezetének utolsó bekezdésében írja 1884-ben: „Az áruló számára Istennél sincs kegyelem!” Császár Elemérrel kapcsolatban gúnyosan állapítja meg a korszakos jelentőségű folyóirat szerkesztőségi cikkében: „az akadémikus bíráló teljes joggal mondhatta, hogy Szenes Piroska azt a bűnt követte el, »amelyre Garay szerint még istennél sincs bocsánat«”. *Magyar írók sátora: Amire istennél sincs bocsánat*, Nyugat, 34(1931)/14, júl. 16.

27 GARAY, *Szent László*, VI. ének, 3. rész, 327.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

Mert dulások és erőszak közepett
Honnan nyerjen a föld munkás kezeket?²⁸

Ennél is súlyosabb teher nehezedik a közerkölcsökre – ahogy persze Garay korában is:

Napjainkban a rokoncsók árulás,
Csalfa hurok a baráti kézcsapás!

Atyafiság, vérrokonság! szép szavak,
De alattok ármány s tör lappanganak...
A barátság? van-e annak gy híve,
A kinek király vagy fejdelem neve?...²⁹

A hetedik énekben körülbelül 1848 őszén lehetünk, s a közvélemény ugyanazt vélheti V. Ferdinándról, mint amit Salamonról olvashatunk:

S elkövette rajtad, árva hon!
Elkövette, melynél bűn nincs óriásb,
Elkövette rajtad a honárulást!... [...]
A szabad hont – idegennek adta el!³⁰

Nem késik a versíró ítélete sem:

Balगतagok! meggondolni feledék,
Hogy a bűnre áldását nem adja ég!
S hogy, ki honját elárulja, bár király,
Sem földön, sem égben üdvöt nem talál.³¹

Garay pályája korábbi szakaszán, 1845-ben *A zarándok* című versében is ezt e bűnt tartja egyedüli megbocsáthatatlannak.³²

28 *Uo.*, 4. rész, 333–334.

29 *Uo.*, VII. ének, 1. rész, 338. Meglepő, de a Bach-korszakbeli kiadásokból ezt a kijelentéssort, melynek bevezető szavai ráadásul ezek: „Hagyd a csókot, jó rokon, vedd a kezet / Vissza császár! Egy sem illet engemet!” – nyilvánvalóan felületességéből – nem hagyták ki, miközben a sokkal szerényebb királybírálatot (a rossz tanácsadók meghallgatásáról) kicenzúrázták – önként. A kivett szakasz így hangzik: „S már hajolnék szavaira Salamon, / Ámde átok volt s lesz a királyokon, / Hogy gyakortább hallgatják meg a gonoszt, / Mint ki nekik hű s igaz tanácsot oszt.” Egyedüli magyarázatként a „lesz” előrevetítése, az akkori jelenkorra vonatkozó értelmezés kínálkozik. *Uo.*, V. ének, 5. rész, 311. sor.

30 *Uo.*, 342.

31 *Uo.*, 343.

32 „[...] A Szentföldről Rómába / Ment új sanyar között, / A pápa szent székénél / Két térde megtörött. // Sirván borúlt lábához: / »Oh mondd meg, szent atyám, / Nagy bűnömért bocsánat / Ha száll-e én reám?« // S meggyónja borzalommal / És súgja nagy bűnét... / A pápa összecsapta / Imára két kezét. / A kegy sugára arcán / Haraggá változó, / És ajkin mint az égnek / Dörgése zeng a szó: // »Istennél a bo-

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

Mégsem a hagyományos nép–király viszonyon alapul a kapcsolat, hanem a 18. századtól a felvilágosodás egyik eszméjeként hirdetett népfelség elvén. Ez többször is felbukkan – inkább a reformkorból és a népek tavaszából, semmint az Árpád-korból ismerősen. A második ének derekán Lászlóval mondatja: „[...] a szent vallásnak ellenén / Átokul nehezül a közvélemény! / Mert a népnek szava Istennek szava!”³³ A hetedik énekben ennek változata: „Mert mit ajkam szól, egy nemzetnek szava, / (S egy nemzetnek szava mindig szent vala!)”³⁴ Ennek megsértése és következménye:

Mert tapodták lábbal a szent kötelet,
Mely együvé fűz királyt és nemzetet [...]
Salamonnak szép reménye füstbe száll,
Mert királyok felett Isten a király.³⁵

Látványos ellentétként:

Mit cselekszik ezalatt László király?
Nemzeténél tisztességben kedvben áll;
Felkarolja az ország bomlott ügyét,
Hív, erős kezekkel tartja gyeplűjét.³⁶

Az ideális Szent László mentes marad a királyok szokásos rossz tulajdonságaitól (nagyravágás, hatalomhajszás, véreskezűség, a néptől való eltávolodás):

A korszellem-óriást nem verte le,
De merészen, mint hős megvivott vele [...]

---

csánat! / S bűnért irgalmazás; / Csak egy, mit nem bocsát meg... / A haza-árulás!«” GJÖMII, 27 (kiemelés az eredetiben).

33 GARAY, *Szent László*, II. ének, 6. rész, 202 (kiemelés tőlem). A latin közmondás (*Vox populi, vox Dei*) a népfelség elvében született újjá a felvilágosodás és a reformkor idején. A szabadságharc hajnalán írt, 1848. máj. 27-én a *Nemzetőr*-ben megjelent, „Fegyverre a hazáért, / A nép szabadságáért [...]” kezdetű *Indulóban* is felbukkan a motívum: „Dobog szív a kebelben, / Lobog zászló a szélben, / Jelszónk: hazánk java! / Dalunk: győzelmi ének / Árpád szabad népének! / Szavunk a nép szava!” GJÖM II, 152–153.

34 GARAY, *Szent László*, VII. ének, 5. rész, 365 (kiemelés tőlem). A „nemzet szava” kifejezés a magyar költészetben eddig nem fordult elő, csupán a politikában. Aligha első, de korábbi jelentkezése a Deák Ferenc által fogalmazott körlevél: „A magyar király [...] nem akarhatja, hogy a nemzet szava oly többségnek szava legyen, melyet a kormány saját érdekében szerzett össze, mert az ily többségnek szava csak mesterséges visszhangja volna a kormány kívánságának, nem pedig tiszta kiömlése a nemzet akaratának.” DEÁK Ferenc, *Körlevél a törvényhatóságokhoz az ország sérelmeiről*, Zalaegerszeg, 1846. márc. 3. = D. F., *Válogatott politikai írások és beszédek: 1825–1849*, vál., s. a. r., jegyz. MOLNÁR András, Bp., Osiris, 2001, I, 477. Joggal feltételezhetjük, hogy a Deákért rajongó Garay ismerhette e körlevelet, s tudatában megragadhatott a kifejezés, amelyet aztán az irodalomba emelt.

35 GARAY, *Szent László*, VII. ének, 1. rész, 344.

36 *Uo.*, 3. rész, 352.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

Vajh bizony királyi polcra érdemes,
A ki ily kegyes, ki ily nagy, ily nemes!³⁷

Győzelmei, kegyes templomalapításai és kiterjedő országa sem veszik el – a legendák-
ból ismert elem behozatalával, de egyúttal a magyarság önrzetének megcélzásával is
– éleslátását és mértéktartását, amikor hőse visszautasítja a császári trónt:

Nékem Isten már adott egy koronát,	Ám válasszon Németország németet,
Ez, barátim, nékem elég gondot ád;	Hagyja meg nekem saját nemzetemet;
Ha ez egyet méltóan betölthetem,	Ezt Istennel majd csak elkormányozom,
Más királyi székre nem vágy én szívem.	A némettel bánhatnék-e, nem tudom! ³⁸

Nem kétséges, hogy a megírás idején, 1849-ben (amikor a köznyelvben az osztrák és a német fogalma összekeveredett, ahogy a Rákóczi-szabadságharc óta ez már hagyományosan így volt) kinek szolt e visszájára fordított példázat. Pár sorral arrébb már a szabadságharc utolsó felvonásához, a cári csapatok betöréséhez érünk – László idején is:

Meglatolja az orosz is, ellenét,
S úgy találja, hogy emez megszegte rég
A viszonyt, mellyel mint szomszéd tartozék.³⁹

De még velük is megbékél, mert

A király nem szomjazott vért, a hadat
Nem azért viselte, mert hadat akart;
Ha viselte, tette önvédelméért,
Vagy magasabb és nemesebb célokért.⁴⁰

Csupán sejtethetjük, mit érezhetett ennek ellentétéként az 1849 borzalmait átélt magyar.

Garay mesteri kézzel állítja párhuzamba a László-kori és az egykorú eseményeket. Az Ozoránál lefegyverzett 8500 horvát határőr sorsát csak a diadal pillanataig szokás ismerni, pedig utána Pécsre kísérték őket, ott közös szentmisén megfogadtatták velük, hogy a magyarok ellen nem fognak fegyvert, s ezután békében hazamehettek.⁴¹ A kunok esetében Szent László

Nemkülönben bánt a foglyok ezrivel –
Sem rabságra nem ítélte őket el,

37 *Uo.*, XI. ének, 2. rész, 462–463.

38 *Uo.*, 3. rész, 465.

39 *Uo.*, 466.

40 *Uo.*, 467.

41 Az 1848. okt. 12-én történt eseményről: SZÉKELY Ferenc, *A horvátok hűségesküje = Uó, 1848–49-diki események Tolnamegyében*, Tolnavármegye, 7(1897)/11, márc. 14., 2.

Sem rakásra nem ölette kegytelen;
Mint király és jó keresztény, úgy teszen.⁴²

Ennél sokkal konkrétabban is fogalmaz, már nem is leplezve a saját korára mutató párhuzamot. Miután László „Horváthonnal [...] Koronáját egy szép kővel nevelé”, némi anakronisztikus túlzással „*Alkotmánnyal* felruházta népeit – / A magyarral testvérjoggal látta el, / S el nem nyomta, de magához vette fel”. Megható Garay igyekezete az összebékítésre:

Nyolcszáz éves már-már e szent kapcsolat,	A mi annyi éven át megszentესült,
Melyben él két nemzet egy kormány alatt;	A szokás, törvény s jog által egyesült,
Tőlünk nyertek bánokat, vezéreket,	A jelenkor fogná-e szakítani szét?
Mi ő tőlük Draskovics- és Zrínyiket. ⁴³	Két együvé lett nemzetnek életét?

Ál próféták lappanganak köztetek,
Ál utakra, bűnre visznek bennetek;
A költőnek higyetek, [!] beteljesül:
A magyar s a horvát újra egyesül!⁴⁴

Azt mondhatjuk, hogy a gondolat aggodó és reménykedő megfogalmazója – a politikusokat is beleértve *egyedül* az egész ország közszereplői közül 1848-ban! – sikeresen megjósolta a húsz év múlva létrejövő horvát–magyar kiegyezést.

Garay – kissé a régi literátorok bevett szokása nyomán – mindenkor kész volt dicsőíteni azokat, akiket arra érdemesnek talált József nádortól az orvos Kovács Sebestyén Endréig, akár politikusokat is. Petőfi Sándor emlékkönyvébe lírai művel adózott, de akad utalás *Szent László*ájában a forradalom általa fontosnak tartott vezetőire. Kossuthra – akit több jel szerint nem igazán kedvel – szellemes áttétellel mutat egyik szófordulatában. Az államférfi kétszázézer honvédet kérő beszédében, a „leborulok

42 GARAY, *Szent László*, IX. ének, 4. rész, 416. Ezt a motívumot majd Tompa Mihály az 1856-ban írt *Ősidők-ből* című költeményében fejleszti tovább: „»Nincs, – mond László nyugton, gyorsan, – / Kincsre éhem, vérre szomjam: / Ki foglyul van, elbocsátom...« / (Foglyok vélik, hogy csak álom, / Amint békó, lánc kezökrül: / Mint a haraszt földre zördül.)”

43 A kései olvasó főleg Zrínyi Miklósról gondolhat, akiről Garay 1846-ban balladát remekelt, Petőfi Sándor *A nemzethez* című versében pedig éppen 1848 augusztusában írja: „Legyen olyan minden ember, mintha / Zrínyi Miklós unokája volna, / Harcoljon úgy minden ember, mintha / Egyedül rá támaszkodnék honja!” De a vértanú Zrínyi Péter – akinek a később szintén kivégzett Szentjóni Szabó László félelmetes verses levéllel, elképzelt helyzetben I. Lipótnak írt episztolával adózott (*Zrínyi Péter, Horváth Országi Bán Isó Leopold Császárhoz*), Kölcsey „Zrínyi vére mosta Bécsset [...]” kezdetű (vitatott szerzőségű) *Rebellis* verse s ennek *Átok* című változata pedig keresztnév nélkül utal rá –, ill. az ő leánya, Zrínyi Ilona neve is a köztudatban forgott. Az utóbbi Garay számára külön is kedves lehetett, hiszen a róla 1846-ban írt balladáját „maga olvasta fel a Kisfaludy-Társaságban”, s „oly mély hatást gyakorolt hallgatóira, hogy Bajza, kívül hosszas polemiaiban élt, ekkor engesztelődött ki iránta”. A legutolsó adat FERENCZY József jegyzete: *GJÖM* II, 460.

44 GARAY, *Szent László*, IX. ének, 6. rész, 426 (kiemelés tőlem). A horvátokra vonatkozó két utolsó szakasz a Bach-korszakban „politikai okok miatt kihagyott”. FERENCZY József jegyzete: *GJÖM* III, 518.

a nemzet nagysága előtt” utórezgésében hangzik el a legszebb képzavar, hogy „Magyarországot a *poklok kapui* sem fogják megdönteni”.⁴⁵ Garaynál a zavar elmarad, de a magabízó pápa „[...] rendülhetetlen sziklakő,⁴⁶ / Mely a *poklok kapuit* morzsolja szét, / És kiállja a villámok fegyverét”.⁴⁷ A László kocsiójából kiesett kerékszeg ürügyén idézi meg (a több versében is szereplő) Deák ősenek életmentő s ezzel nemességet szerző tettét és családját: „Van-e magyar, ki azt nem tiszteli, / Ha Deák Antalt s Ferencet nevezi?”⁴⁸ Csakhogy Deákot előbb Windischgrätz táborában vetették fogságba, majd (habár a pécsi hadbíróóság hazabocsátotta) gyakorlatilag száműzték birtokára. A miniszterelnök – akinek feleségéről azt írta Garay 1847-ben: „az elsők közt áltál fel hazádban / Nyelvünk s hazánk védő nemtőjékep”⁴⁹ – családját daliája, gróf Iván kapcsán emlegeti: Őrs vezér leszármazottja ő, akinek

Fényes és nagy nemzetsége mind maig,
Ezred éven is hősökkel magvazik;
A hazának jó s bal sorsán hű fiak,
Mint megannyi gyöngyök a Batthyániak [!].⁵⁰

Ez utóbbi a megírásakor akár szolgalelkűségnek is tűnhet, de Ferenczy József életrajzi adaléka merőben más összefüggésbe állítja 1849-ben: „Ágyhoz szegezve kínlódott, testi bajait hazafiúi aggodalmai növelték, Pest bombázása oly zavarólag hatott idegeire, hogy azóta alig tudott némileg lecsillapodni, s midőn később gróf Batthyány Lajos kivégzéséről értesült, elveszté eszméletét. A páratlan jellemű hazafi marthyalála oly kínos hatást gyakorolt a szenvedő költőre, hogy környezete alig tudta őt pillanatnyira is vigasztalni. Majd midőn később visszanyerte nyugalma, folytonos fájdalmak között

45 „Kossuth Lajos beszédét így fejezte be: »Őnök fölállottak, mint egy férfiú, s én leborulok e nemzet nagysága előtt, s csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiuságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg.«” *Deák Ferencz beszédei 1829–1847*, összegyűjt. KÓNYI Manó, Bp., Franklin-Társulat, 1882, I, 71.

46 A szikla(kő) már a Bibliában a szilárdság, a megingathatatlanság, a biztonság jelképe több helyen. Az első pápának tartott, s nevében e jelentést hordozó Péter apostol révén (Mt 16, 18) a későbbi utód pápára mondani ezért különösen szellemes is. A Szentírásban azonban nem a „poklok”, hanem a „pokol” kapui szerepelnek ezzel összefüggésben, s nem *megdöntés*ről, hanem *diadal(om)vevés*ről esik szó, így Garay aktualizálása és saját korára való párhuzama egészen nyilvánvaló.

47 GARAY, *Szent László*, VII. ének, 2. rész, 347 (kiemelés tőlem).

48 *Uo.*, IX. ének, 5. rész, 424. Ez GARAY részéről nem más, mint szeretetteljes túlzás és legendaalkotás. Sem NAGY Iván *Magyarország családai* című művében, sem KEMPELEN Béla *Magyar nemes családok* című munkájában nem említi a Deák család nemességének Árpád-kori eredetét, sőt a nemesség elnyerésének időpontjáról sem szólnak. Erre valójában jóval Garay, sőt Deák halála után került sor. Eszerint „az 1665. december 22-én Bécsben kelt címer- és nemesség-adománylevelét nem került feljegyzésre a királyi könyvekbe sem”, de „a Deák-családnak most előkerült címeres nemesítő levelét a rajtalevő feljegyzés tanúsága szerint 1666. november 18-án hirdette ki Zala vármegye hatósága”. Minderről bővebben lásd az idézett mondatok szerzőjét: TÓTH László, *A Deák-család armálisa*, Turul, 40–41(1922–1923), 33–35.

49 *GJÖM* II, 81. A megtisztelt szerénységére jellemző, hogy Garay még a címben sem tartotta ildomosnak kiírni a teljes nevet, így a költemény címe: *Gr. B. L.-néhoz = Uo.*, 79.

50 GARAY, *Szent László*, II. ének, 8. rész, 211 (kiemelés tőlem).

is irodalmi dolgokkal foglalkozott [...]”,⁵¹ köztük bízást nagy művével, amelyben benne hagyta az imént idézett s még tucatszám idézhető részeket.

Ezek – könnyű belátnunk – jócskán veszélyeztették műve megjelenését (a sajtóügyekben jártas Garay kétségkívül tudhatta ezt). Szerencsére, egri fürdőkúrája idején baráti közbenjárással segíthette a kiadást Tárkányi Béla⁵² – akit Illyés Gyula, nem kis túlzással, nem is tart költőnek, csupán Garay epigonjának⁵³ –, az ekkor frissen, 1850. április 2-án kinevezett új egri érsek, Bartakovics Béla titkára. A novemberben már „császári és királyi valóságos belső titkos tanácsosi méltóságra emeltetett” főpapot csak 1851. január 19-én iktatták be érseki székébe, mert forradalmi hevületű elődjét még csupán száműzetésbe tudták kergetni, de a lemondásra is rá kellett bírni.⁵⁴ A „forradalmat konzervatív elutasítással szemlélő” Bartakovics éber figyelmét aligha kerülte el, hogy a nemrég még forradalmi szimpatizánsként bujdosott Nádasdy Ferenc kalocsai érsek a halálán van, s most szakítják ki fenntartósága területéből a zágrábi érsekséget. Mivel Erdélyt ismét hivatalosan kiválasztották, az egri érsek reményt láthat rá, hogy a nagyváradi püspökség s a Szent László-kultusz letéteményese legyen, s talán területet szerezzen szatmári szomszédságában. Ezzel összecseng irodalmi mecénási ambíciója is. „Az abszolút uralom alatt a jó hazafiaknak vajmi kevés tevőleges befolyások lehetett a közéletre. Ugy szólva: egyedül az irodalmi tér állott kevésbé korlátozatlanul. Bartakovics tehát erre fordította figyelmét s az érseki megapadt jövedelmek némi rendezése után tetemes anyagi áldozatokat hozott becses irodalmi termékeknek a magyar irodalomba átültetésére”⁵⁵ – s tegyük hozzá a nekrológ méltatásához: Garay eredeti művének megjelentetésére. Ugyanitt említik, hogy már „1856-ban a konkordátum⁵⁶ megkötésekor, igen erőlyesen megszólalt a magyar egyház függetlensége érdeké-

51 FERENCZY József, *Garay János életrajza* = GJÖMI, LXII [62].

52 Garay számon tarthatta az irodalomban 1840-ben fellépett (*Honáldozat* című balladájával a Kisfaludy-Társaság pályázatán dicséretet nyert) Tárkányit (1821–1886), aki viszont különösen büszke lehetett rá, hogy a nálánál költői rangban jóval magasabb pályatárssal 1841–1849 között legkevesebb tizennégy alkalommal egyazon kiadványban is megjelent. Ezek a következők: *Athenaeum*, *Tudományok és szépművészetek tára* (1841. I. félév), *Karácsonyi Emlény, új esztendei és névnap ajándék* (1841), *Kliegl-könyv* (1842), *Nemzeti Almanach* (1842), *Országgyűlési Almanach* (1843), *Magyar Életképek* (1843), *Aradi Vészlapok* (1844), *Életképek* (1845–1846. III–IV–V. kötet), *Órangyal, Vallási almanach, honunk gyöngéd hölgyeinek szentelve* (1845–1847), *Losonczi Phönix: Történeti és szépirodalmi emlékkönyv az 1849-diki háborúban földült és elpusztított Losoncz város némi fölsegélésére*.

53 „A nemzeti irodalom hálásan emlékezhetik róluk, az Egyháznak egy szava sem lehet. Tárkányit, Mindszenty Gedeont, a zsoldárfordító Kálmánt talán fölemlítheti, itt azonban az irodalomnak kell némán maradnia. A három közül egyiket sem nevezhetjük költőnek. Legjobb esetben is epigonok voltak s ráadásul még epigonok epigonjai, mint Tárkányi Garaynak. Csoportosulásai, mint Sujánszky »Órangyala«, hatás nélküli.” ILLYÉS Gyula, *Katolikus költészet*, Nyugat, 34(1933)/7, ápr. 1. (Kiemelés tőlem.)

54 Az egri érsekké kinevezett Lonovics József 1848-ban „kijelentette, hogy a magyar püspöki kar örökre lemond a tizedjogról a nemzet javára”, majd Windischgrätz táborában a békeküldöttség tagjaként kezdte meg vesszőfutását: „székét a közbejött szabadságharc miatt nem foglalhatta el”, többször elfogták, a melki apátságban talált menedéket a bencések között, majd lemondott a csanádi püspökségről és érseki tisztéről.

55 *Bartakovics Béla (1792–1873)*, Vasárnapi Ujság, 20(1873)/23, jún. 7.

56 Az állam és a katolikus egyház viszonyát szabályozó szerződés.

ItK

Irodalomtörténeti Közlemények

2014. CXVIII. évfolyam 2. szám

ben”,⁵⁷ amivel szintén egybecseng Garay legfőbb mondanivalója a mű aranymet-szés-pontján:

Nincs nemzetnek győzedelmesb fegyvere
Mint az egység, egyetértő akarat;
Az a sziklán s tengeren át tör utat.⁵⁸

A költő az utolsó szakaszokban ennek jelképes alakját dicsőíti Szent Lászlóban, akit „a kunyhók s paloták lakosi” egyaránt tisztelnek nyolc évszázad múltán is.

Ezzel Bartakovics Béla érsek a mű becsén és egyes vallási értékein túl két további okkal is vállalkozhatott Garay *Szent Lászlójának* megjelentetésére. Nem kétséges, hogy az alkotás így szerencsésen elkerülhette a rendkívül szigorú világi cenzúrát, de egyúttal a közönség körében is soha nem látott lelkesedést váltott ki: „Az előfizetők⁵⁹ oly nagy számmal érkeztek rá, hogy nem jutott mindenkinek a kinyomott ezer [!] példányból[,] s csakhamar új kiadás jelent meg belőle 1854-ben. Később 1865-ben Heckenast Gusztávnál harmadik kiadása jelent meg.”⁶⁰ Ilyesmivel ebben az időszakban egyetlen ekkor írt nagyszabású költemény sem dicsekedhet. Szerzője sem ezt tette, hanem – mintegy krónikásként megjelölve a mű születésének 1852-es évét – a régi humanisták szerénységével, sőt még szellemességével is, így kerekítette le gondolatait:

És akadjon nagy nevére érdemes,
Érdemesb, mint én valék, új énekes,
Ki dalával hét országra vigye szét
A magyarnak *nagy* s Lászlónak *szent* nevét.⁶¹

57 A Vasárnapi Ujság idézett nekrológiájában.

58 GARAY, *Szent László*, VII. ének, 6. rész, 375.

59 A mű első kiadása végén közölt hétoldalas előfizetői névsor külön irodalomszociológiai tanulmányt érdemel. A 64 helységben előjegyzett 1043 példányból ötven sincs, ami kereskedők leendő portékája lenne, s a névsorban számos érdekes személyre bukkanhatunk. Az óvodájáról elhíresült Brunsvik Teréz, Tasner Antal ügyvéd, gróf Széchenyi István titkára éppúgy megtalálható az érdeklődők közt, mint az utolsó napjait élő akadémikus, Helmezy Mihály. Nemcsak a kiadó egri érsek [!] fizet elő, hanem utóda, Samassa József is, aki ekkor még csak bécsi teológus. Egy másik előfizető, Májér István „Pest város összes nyilvános elemi és magániskoláinak igazgatója” az, aki néhány hónap múlva Garay János szüleit majd értesíti fiuk haláláról. A fővárost nem számítva legtöbben, ötvenhatan a költő szülővárosából, Szekszárdról tisztelik meg bizalmukkal – az ivtartó (előfizető-gyűjtő) s neki egykor Hány János témáját adó Mehrwerth Ignáccal az élen, aki, akárcsak a szintén előjegyző Babits Mihály (a költő nagyapja), gimnáziumi osztálytársa volt Pécsen, az utóbbi pedig, amikor Garay egyetemistaként nélkülözött Pest-Budán, még lakását is megosztotta vele. A legkülönösebb név azonban „A szerzőnél előfizettek” között búvik meg: Kossalkó János! A Garayt a felelősségre vonástól megmentő köztudóval áttelesen ezzel is igazolja, mennyire túlzott, amikor mentségül azt állította, hogy a költő versei érdektelenek. (Lásd a 63. jegyzetet.)

60 *Jegyzetek a III. kötethez = GfjÖM III*, 518. Ferenczy fenti megállapításainak bevezetőjében ellentmondásba kerül önmagával, amikor azt írja: a művet „Egerben sajtó alá adta 1853-ban”, az életrajzban viszont: „Sietve iparkodott Szent László című nagy elbeszélő költeményét befejezni, mely végre 1852-ben két kötetben megjelent Egerben, új kiadást ért 1854-ben *Pesten*.” FERENCZY, *Garay János életrajza...*, i. m., XLVII [47].

61 GARAY, *Szent László*, XII. ének, 6. rész, 496 (kiemelések az eredetiben).

Garay mint szánandó sorsú⁶² szerző, vallásilag is számottevő alkotása mellett formailag gutgesinntnek számít az akkoriban sokakat (köztük az erről meg is emlékező Jókai Mórt) megmentő Kossalkó János, „a derék közzvádó” jóvoltából, aki kijelentette: „Ismerem Garay műveit, nincs bennök semmi.”⁶³ Alighanem ehhez a semmihez szolgál a legszebb adalékul a magyar irodalom döbbsent és fájó zibbadása korából egyedülként *Szent László* – a maga ideáljaival.

62 A fentiekben már érintett betegsége mellett saját és családja nyomora szinte legendás. Nagy Ignác leveleiben keserű Toldy Ferencnek 1849. nov. 21-én: „Garay János leirhatlan nyomorral küzd. Betegen, pénz, fa, élelem, minden nélkül! Kész munkája elég van, s éheznie kell.” Hat nap alatt a megszólított igazgató a Kisfaludy-Társaság égiszte alatt 50 forintot gyűjtött neki. Gyallay Gusztáv volt honvédezéses és politikai fogoly aradi rabtársai napi nyolc krajcár ellátmányukból 61 forint 2 krajcárt küldenek neki dec. 28-án. Mindeközben lázasan dolgozik nagy elbeszélő költeményén. „A család birtokában lévő kézirat bizonyítja, hogy a művet a költő nem fejezhette be saját kezűleg, hanem felváltva hol neje, hol legidősb fia, Ákos, hol pedig a gyermekek házi tanítója, Pap Ferenc, írta tollba mondás után. Végtelenül örült, hogy a művet befejezhető s ez által teljesíthette a nagy feladatot, melyet *nemzete iránti szent kötelmének* tartott.” „1852 áprilisában szemei már annyira elgyengültek, hogy sem írni, sem olvasni nem tudott.” FERENCZY, *Garay János életrajza...*, i. m., XLVI–XLVIII [46–48], LXIII [63].

63 *Uo.*, XXXIII [33]; *GjÖM* II, 467. A kijelentés körülményeiről és következményeiről: Tóttős Gábor, *Egy Garay-vers és hatása: Aki először emlékezett az aradi tizenháromra*, *Élet és Irodalom*, 54(2010)/40, okt. 8.